

Posudek habilitační práce Mgr. Terezy Matějčkové, Ph.D., *Kdo tu mluvil o vítězství? Osm cvičení ve filosofické rezignaci*

Teze

Hlavním tématem předložené práce je rezignace. Tereza Matějčková tvrdí, „že rezignace je podmínkou plnohodnotného já, které překročilo svou bezprostřednost a – řečeno s Hegelem – vzdělalo se k nějaké podobě duchovnosti či vytríbenosti“ (1). Autorka neprokazuje tuto tezi systematickým výkladem. Místo toho se obrací k sedmi myslitelům a jedné myslitelce, kteří jí slouží jako opora: snaží se „porozumět rezignaci daných autorů, aby[] v závěrečné části formulovala svůj pojem rezignace a subjektivity“ (12). Přesněji řečeno, Tereza Matějčková si u těchto autorů všimá motivů, které představují „stěžejní pojmy pro porozumění subjektivity“ (10), jako je negativita, odstup od sebe či opakování. Nejde jí přitom jen o to, aby shrnula koncepce jednotlivých myslitelů: „V jednotlivých cvičeních se opravdu rozcvičuji“ (12), píše autorka.

V závěrečné části je pak rezignace vylíčena jako „počát[ek] radosti“ (196) a jako „reflexe vyrůstající z jednání“ (197). Autorka zde rezignaci vykládá jako re-signaci, tedy jako opakování, resp. re-flexi, která předpokládá, že jednající se dokáže zastavit. „[N]avzdory dobovým řečem o křehkosti, závislosti, odvozenosti“ (200) se přitom Tereza Matějčková vrací ke koncepci „silného subjektu“: „Člověk je vždy subjektem, ale ne vždy o tom ví, a ne vždy se tak chová. Na to, že je subjektem, teprve přichází. Vědomí subjektivity vzniká v re-signaci. Nutnost re-signace se přitom subjektu neděje zvenčí ... Re-signace se rodí v nitru, v sílicím vědomí, že to, co je, mě nevystihuje, ať už to jsou pohledy druhých, zákony, úkoly, které mi jsou svěřované. Především však jde rovněž o vědomí, že já nevystihuji sebe samu.“ (200)

Struktura

Svůj pojem rezignace a subjektivity autorka formuluje na posledních 7 stranách předloženého spisu. Hlavní náplní knihy jsou shrnující referáty vybraných autorů a jedné autorky. Vzhledem k tomu, že Tereza Matějčková se zaměřuje na moderní dobu a „moderní já“ (2), je vcelku pochopitelné, proč se neobrací k autorům před Hegelem. Na druhou stranu mi není jasné, proč tematizuje právě Hegela, Schopenhauera, Nietzscheho, Kierkegaarda, Camuse, Ciorana, Agambena a Weilovou. Autorka píše, že při výběru posledních čtyř jmen

„jedním z rozhodujících ohledů byl ten theologicko-náboženský“ (8) – v rezignaci se totiž „protíná rovina filosofická a náboženská“ (5). Spatřuji zde dva problémy: 1) rezignaci po mém soudu není nutné tematizovat pouze v kontextu, kde se setkává filosofická a náboženská rovina (jinak řečeno, rezignaci lze promýšlet i nezávisle na náboženství). 2) I kdybychom připustili, že pro zkoumání rezignace potřebujeme tento kontext, určitě bychom v posledních dvou staletích našli i jiné autory a autorky, jimiž bychom se při promýšlení rezignace mohli inspirovat (již v Hegelově době by to mohl být např. některý z německých romantiků, ve 20. století některý z představitelů kritické teorie atd.). Proč se nevěnovat i jim?

Otázka, proč autorka volí právě tyto, a ne jiné myslitele či myslitelky, by nebyla naléhavá, pokud by bylo jasné, z jakého věcného důvodu se věnuje právě vybraným autorům. Tento důvod však nenahlížím, a to navzdory proklamaci, že autorka „jejich volbu zdůvodňuj[e] v jednotlivých kapitolách“ (11). Tereza Matějčková postupuje chronologicky, aniž by tímto chronologickým postupem systematicky rozvíjela své téma. Možná mi něco uniklo, ale má čtenářská zkušenost byla taková, že v jednotlivých kapitolách autorka předkládá často originální úvody do rozebíraných autorů ze své specifické perspektivy, tedy s důrazem na to, co pro ně znamená být subjektem či sebou. (Byť tento důraz není vždy přítomen natolik, aby čtenář nahlížel, proč se hovoří právě o tom či onom.) Autorčiny výklady bezesporu svědčí o její erudici a rovněž o schopnosti identifikovat pozoruhodné, inspirativní či přehlížené momenty v díle referovaných myslitelů. Závěr každé kapitoly pak čtenáři nabízí shrnutí hlavních myšlenek. Tyto závěry však neslouží, nakořím jsem schopen dohlédnout, postupnému budování koncepce, kterou autorka nabídne na posledních stránkách. Souhlasil bych s tím, že jde vsutku o jakási „rozcvičení“, jak to sama autorka formuluje v úvodu. Mám však pochybnosti o tom, zda právě to máme očekávat od habilitačního spisu.

Argumentace

Jestliže jsem již zmínil originalitu, podnětnost a nezřídká i provokativnost nabídnutých výkladů, pak vedle nedostatku spojující věcné linie, jež by postupně budovala a zakládala autorčinu hlavní tezi, nutno zmínit další problematický rys předložené práce. Autorka příležitostně konstatuje, že její interpretace není nesporná, případně říká, že chce zkusit číst rozebíraného myslitele či myslitelku z perspektivy, která může být kontroverzní. Díky své erudici samozřejmě sama nahlíží, že mnohé její výkladové teze mohou být problematické. Námitka, že její interpretace nejsou věrné vykládaným autorům, je však vyřízena jaksí předem: nejde jí totiž o to, aby předložila správný výklad, nýbrž o to, aby jí interpretovaní myslitelé posloužili jako opory v jejím „zacvičování“. Nic proti tomuto postupu, který v podstatě znemožňuje polemizovat s autorčiny interpretacemi. Tento přístup však má jeden důsledek, u kterého si nejsem jist, zda je zcela zamýšlený. Tereza Matějčková nekritizuje rozebírané autory a ani neargumentuje pro jejich teze či proti nim, nýbrž interpretuje, vykládá. A jelikož vykládá zmíněné autory ze specifické perspektivy, dochází k určitému zestejnění jejich koncepcí.

Tento jev by nebyl problematický, pokud by nešel ruku v ruce s metodicky pochybným elementem: neostrotí pojmových rozlišení, která autorka zavádí, či přesněji řečeno sblížením pojmů, jejichž význam se liší. Jde především o samotný pojem rezignace, jehož význam autorka rozšiřuje do té míry, aby se mohl překrývat například s lhostejností (viz zejména referáty Hegela a Schopenhaura), indiferencí (viz zejména výklad Camuse) nebo odříkáním (viz např. interpretace Nietzscheho). Je svým způsobem osvěžující číst výklad o tom, že Camus, jenž proslul svým konceptem člověka revoltujícího, má vlastně na mysli

člověka – svým způsobem – rezignujícího. Je ovšem zřejmé (jak autorka sama nahlíží), že v případě Camusovy „lhostejnosti“, která je „zdrženlivost neboli epoché svého druhu“ (108), jsme velmi vzdáleni důrazu na rezignaci, „s níž jsme se setkali třeba u Schopenhauera“ (129). Jistě, ani Camusův „pojmem vědomí se bez principu zdrženlivosti a sebeomezení neobejde“ (129), není však sebeomezení něčím podstatně jiným než rezignací? A není představa sebeomezení něčím ve filosofickém myšlení obvyklým až banálním?

Přínos

Zejména z úvodní a závěrečné části předloženého spisu je zřejmé, že autorka se chce vymezit vůči současným konceptualizacím subjektivity zdůrazňujícím bytostnou podmíněnost subjektu (např. společností). Proti tomu zastává tezi, že člověk „je vždy subjektem“, přičemž „[v]ědomí subjektivity vzniká v re-signaci“ a tato re-signace „se rodí v nitru“ (200). To je vskutku silná teze, jejíž doložení by nepochybně obohatilo současnou filosofickou diskusi. Autorka však předkládá jen tezi, nikoli její přesvědčivé zdůvodnění. Referáty jednotlivých autorů bohužel nevyužívá k tomu, aby argumentačně doložila přesvědčivost jejich myšlenek, resp. přesvědčivost své vlastní koncepce. Její teze tak vyznívá jen jako návrh alternativy postmoderního přístupu, návrh, který se vrací zpět, aniž by nabídl kritiku soudobého přístupu a aniž by výslovně zvážil, zda postmoderní koncepce „slabého“ subjektu není namístě.

Hovoří-li autorka v závěru o rezignaci, tedy o re-signaci, pak tato rezignace není aktem „slabého“, tedy křehkého, závislého a „odvozeného“ subjektu, nýbrž právě naopak subjektu sebevědomého, a to právě proto, že jde o subjekt, který si je reflexivně vědom sám sebe. Byť se přitom člověk „nekonstituuje jako subjekt *ex post*“ (201), Tereza Matějčková nechce tvrdit, že by šlo o subjekt nezávislý na světě a svrchovaně svobodný, a uplatňuje v tomto kontextu pojem osudu. „Naše jednání je ... naším osudem“ (202), a to především proto, že „jako jednáající zjišťujeme, o co nám vlastně jde a kým jsme“ (201-2). Svoboda pak znamená „vytvářet se vědomě do stále stejné podoby, a při vědomí, že k tomu, abychom toho znovu a znovu docílovali, v nás musí tkvět něco více, než čím sami jsme. Tímto více je nicota, přesněji, je to schopnost negativity“ (202). Rozumím správně, že takto silný subjekt není se světem *podstatně* propleten? Chce autorka tvrdit, že svět mu skýtá *jen* jeviště pro jednání, v němž se stále znovu a znovu zaplétá, aby tuto zapletenost mohl vždy znovu negovat, a tak se vracel k sobě samému?

Ať už je odpověď jakákoli, považuji za přinejmenším nešťastné, že autorka svými referáty jednotlivých autorů nabízí jakýsi kaleidoskop možných – a často značně různorodých – přístupů k tématu rezignace jako podstatného aspektu subjektivity, místo aby tyto výklady využila k argumentačnímu projasnění své vlastní koncepce nebo alespoň k její pečlivě strukturované přípravě.

Navzdory předchozím kritickým poznámkám svědčí práce Terezy Matějčkové o její suverénní znalosti tematizovaných autorů a o schopnosti samostatně rozvíjet originální a přínosnou výkladovou linii. Práce splňuje požadavky standardně kladené na habilitační práci, a proto ji doporučuji k dalšímu postupu v habilitačním řízení.

1. 11. 2022

doc. Martin Ritter, Ph.D.